

ЦААЗААР АВАХ ЯЛЫН БАЙДАЛ, ХАНДЛАГА, БАЙР СУУРЬ*Б.Хатантуул, У. Мөнхбат, Ш. Хишигсүрэн, Ю. Эрдэнэтуяа***Агуулга**

1. Цаазаар авах ялыг халах тухай олон улсын баримт бичгүүд
2. Цаазаар авах ялын дэлхий нийтийн байдал
3. Монгол Улсын хууль тогтоомж дахь ялын дээд хэмжээ
4. Цаазаар авах ялын талаарх олон нийтийн санаа бодол
5. Хавсралт. Цаазаар авах ялыг халсан болон хэрэглэж байгаа орнууд

* * *

Нэг. Цаазаар авах ялыг халах талаарх олон улсын баримт бичгүүд

Цаазаар авах ялыг халах тухай олон улсын дөрвөн гэрээ, хэлэлцээр байдгийн нэг нь дэлхий нийтийн, гурав нь бүс нутгийн улс орнуудад үйлчлэх баримт бичгүүд байна. Улс орнууд эдгээр баримт бичгийн үзэл санааг хүлээн зөвшөөрч соёрхон баталснаар тухайн гэрээ, хэлэлцээрт нэгдэн орсон *оролцогч улс* болно. Ингэснээр олон улсын эрх зүйн хүрээнд заасан нөхцлүүдийг хамгаалах, хүндэтгэн сахих, хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээнэ. Мөн улс орнууд гэрээ, хэлэлцээрийн үзэл санааг дэмжиж *гарын үсгээ зурж* болдог бөгөөд энэ нь тухайн баримт бичгийн зорилго, зорилтыг үгүйсгэх ямар нэг зүйл хийхгүй байхыг хүлээж буй хэрэг юм.

1. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын хоёр дахь нэмэлт Протокол

Цаазаар авах ялыг халах зорилго бүхий энэхүү баримт бичгийг НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1989 онд баталжээ. Энэ нь цаазаар авах ялыг бүхэлд нь халахыг хангадаг бөгөөд оролцогч улсуудад Протоколд нэгдэн орох буюу соёрхон батлах үедээ тайлбар хийсэн тохиолдолд энэ ялыг дайны цагт хэрэглэхийг зөвшөөрдөг байна. Тухайлбал, 2008 онд Аргентин, Чили, Гондурас, Руанда, Узбекистан зэрэг 5 улс уг Протоколд нэгдэн орсноос Чили улс дайны үеийн онц ноцтой цэргийн гэмт хэргүүдэд цаазаар авах ял хэрэглэж болзошгүй хэмээн урьдчилан тайлбар хийсэн байна. Хүний эрхийг хамгаалахын төлөөх олон улсын хөдөлгөөн Эмнести Интернэшнл байгууллагаас гаргасан судалгаагаар 2008 оны 12 дугаар сарын 31-ний байдлаар энэхүү Протоколд оролцогч 70 орон⁸¹, хүлээн зөвшөөрч гарын үсэг зурсан боловч хараахан соёрхон батлаагүй байгаа 4 орон байгаа ажээ (Гвиней-Бисау, Никарагуа, Польш, Сан-Томе ба Принсипи).

Хүний эрхийн Америкийн конвенцийн Протокол

Америкийн улсуудын байгууллагын Ерөнхий Ассамблей 1990 онд баталсан бүс нутгийн

⁸¹ Албани, Андorra, Аргентин, Австрали, Австри, Азербайжан, Белги, Босни Герцеговин, Болгар, Канад, Кабо Верде, Чили, Колумб, Косто Рика, Хорват, Кипр, Чех, Дани, Жибути, Эквадор, Эстони, Финланд, Франц, Гүрж, Герман, Грек, Гондурас, Унгар, Исланд, Ирланд, Итали, Либери, Лихтенштейн, Литва, Люксембург, Македони, Мальт, Мексик, Молдав, Монако, Монтенегро, Мозамбик, Намиби, Непал, Голланд, Шинэ Зеланд, Норвеги, Панам, Парагвай, Филиппин, Португаль, Румын, Руанда, Сан Марино, Серб (Косовог оролцуулан), Сэйчеллийн арлууд, Словак, Словени, Өмнөд Африк, Испани, Швед, Швейцари, Зүүн Тимор, Турк, Туркмен, Украин, Их Британи, Уругвай, Узбекистан, Венесуэл

улс орнуудад үйлчлэх баримт бичиг. Энэ нь цаазаар авах ялыг бүхэлд нь халахыг хангадаг бөгөөд оролцогч улсуудад Протоколд нэгдэн орох буюу соёрхон батлах үедээ тайлбар хийсэн тохиолдолд энэ ялыг дайны цагт хэрэглэхийг зөвшөөрдөг байна. 2008 оны байдлаар Өмнөд Америкын 11 орон уг Протоколыг хүлээн зөвшөөрч баталснаар оролцогч орон (Аргентин, Бразил, Чили, Коста Рика, Эквадор, Мексик, Никарагуа, Панам, Парагвай, Уругвай, Венесуэл) болжээ.

3. Хүний эрхийн Европын конвенцийн 6 дугаар Протокол

Хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах тухай Европын конвенцийн цаазаар авах ялыг халах талаарх заалтыг хэрэгжүүлэхээр Европын зөвлөлөөс 1982 онд батлан гаргасан баримт бичиг. Энэ нь энх тайван цагт цаазаар авах ялыг халахыг хангадаг боловч оролцогч улс дайны болон дайн бүхий байдлын цагт энэ ялыг хэрэглэх боломжтой ажээ. 2008 оны байдлаар уг Протоколд Хүний эрхийн Европын конвенцид оролцогч 46 орон уг Протоколд оролцогч орон, ОХУ хүлээн зөвшөөрч гарын үсэг зурсан байна.

4. Хүний эрхийн Европын конвенцийн 13 дугаар Протокол

Энэхүү баримт бичгийг Европын зөвлөлөөс 2002 онд батлан гаргажээ. Энэ нь цаазаар авах ялыг бүхэлд нь халах буюу дайны болон дайн бүхий байдлын цагт ч хэрэглэхийг хориглодог байна. 2008 оны байдлаар уг Протоколд оролцогч 40 орон⁸², гарын үсэг зурсан 5 орон байна. (Армени, Итали, Латви, Польш, Испани)

Цаазаар авах ялыг халах тухай олон улсын дээрх үндсэн баримт бичгүүдээс гадна 2008 оны 12 дугаар сард НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей цаазаар авах ялаас түр хугацаагаар түдгэлзэхийг уриалсан хоёр дахь тогтоолоо батлан гаргажээ. НҮБ-ын нийт гишүүн орнууд хамтран цаазаар авах ялаа түр зогсоохыг уриалсан тогтоолыг баталсан нь нийт улс орнууд болон бүс нутгийн хэмжээнд зарим чухал алхам хийхэд зохих түлхэц болж байна. Жишээ нь, Африкийн Хүний эрхийн хорооноос цаазаар авах ялыг хэрэглэж байгаа Африкийн улсуудад хандан бүс нутгийн хэмжээнд энэ ялыг халах чиглэлийг баримтлан цаазаар авах ялын гүйцэтгэлийг түр хугацаагаар түдгэлзүүлэхийг уриалсан байна.

Мөн Арабын иргэний нийгэм, Арабын орнуудын холбоо, НҮБ-ын Хүний эрхийн дээд комиссарын газар ба түүнчлэн олон улсын төрийн бус байгууллагуудын (Эмнести Интернэшнл г.м) төлөөлөгчид 2008 оны 5 дугаар сард Египетэд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 2007 оны 62/149 тоот тогтоолын хэрэгжилтийн тухай хэлэлцэж, цаазаар авах ялыг аажимдаа халах, 18-аас доош насныханд энэ ялыг оноохгүй байхын тулд бодит алхамыг авч хэрэгжүүлэхийг Арабын орнуудаас уриалсан хамтарсан тунхаглал гаргажээ. Түүнчлэн 2010 оны 10 дугаар сард болох НҮБ-ын 65 дахь удаагийн Ерөнхий Ассамблейн чуулганд цаазаар авах ялыг түр зогсоох тухай НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 2007, 2008 оны хоёр тогтоолын хэрэгжилтийн талаар Ерөнхий нарийн бичгийн даргын тайланг хэлэлцэх юм.

2010 оны 2 дугаар сард Женев хотноо болсон “Цаазаар авах ялын эсрэг дэлхийн 4 дүгээр конгресс” –оос дараах 5 зорилтыг дэвшүүлсэн байна. Үүнд:

1. Иргэний нийгмийн байгууллагууд болон улс орнуудын төр, засгийн газрын цаазаар авах ялын эсрэг хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх

⁸² Албани, Андорра, Армени, Австри, Азербайжан, Белги, Босни Герцеговин, Болгар, Хорват, Кипр, Чех, Дани, Эстони, Финланд, Франц, Гүрж, Герман, Грек, Унгар, Исланд, Ирланд, Итали, Латви, Лихтенштейн, Литва, Люксембург, Македони, Мальт, Молдав, Монако, Монтенегро, Голланд, Норвеги, Польш, Португаль, Румын, Сан Марино, Серб (Косовог оролцуулан), Словак, Словени, Испани, Швед, Швейцар, Турк, Украин, Их Британи

2. Африк, Ази, Өмнөд Америк болон Карибын орнуудын цаазаар авах ялын эсрэг байр суурийг дэмжих, тэдгээрийн үйл ажиллагааг сурталчлах
3. Улс орнуудын цаазаар авах ялын эсрэг хийж буй алхамуудыг дэмжих, уг ялыг бүрмөсөн халахад нь урам зориг, бодит дэмжлэг үзүүлэх
4. Цаазаар авах ялыг халахын төлөөх эндэстэн хийгээд бүс нутгийн, дэлхийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх
5. Олон улсын түвшинд олон нийтийн санаа бодлыг илүү сонсч, цаазаар авах ял шийтгэгдсэн, мөн хилс хэрэгт баривчлагдан уг ялаар шийтгүүлсэн боловч гэм буруугүй нь нотлогдон цагаадсан хүмүүсийн үгийг сонсч хүмүүст бодитой мэдээлэл өгөх зэрэг зорилтууд оржээ.

Цаазаар авах ялыг бүх нийтээр устгахын төлөө санал санаачилга, тэмцэл, хөдөлгөөн дэлхий нийтэд эрчимтэй өрнөсөөр байна.

Хоёр. Цаазаар авах ялын дэлхий нийтийн байдал

Хүний эрхийг хамгаалахын төлөө кампанит ажил явуулдаг 150 гаруй улс орны 2,2 сая хүнийг эгнээндээ нэгтгэсэн дэлхий нийтийн хөдөлгөөн Эмнести интернэшнл (Amnesty International) нь 1977 оноос эхлэн цаазаар авах ялыг бүх нийтээр халахын төлөө тууштай үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд цаазаар авах ялын дэлхий нийтийн байдлын талаарх судалгааг 2008 оны 12 дугаар сарын 31-ний байдлаар нэгтгэн гаргажээ. Уг судалгаагаар⁸³ дэлхийн улс орнуудын гуравны хоёроос илүү хувь нь буюу нийт **138** оронд цаазаар авах ялыг халж, харин **59** орон энэ ялыг хэрэглэж байгаа ажээ. Үүнийг доорхи байдлаар ангилан харуулбал:

- Бүх төрлийн гэмт хэрэгт халсан - 92
- Ердийн гэмт хэрэгт халсан - 10
- Практикт халсан - 36 орон тус тус байна.

2008 онд цаазаар авах ялыг хэрэглэж байгаа 59 орноос 25 нь цаазаар авах ялыг гүйцэтгэснийг Эмнести интернэшнл судлан тогтоосноос Хятад (наад зах нь 1718), Иран (346), Саудын Араб (102), АНУ (37), Пакистан (36), Ирак (34), Вьетнам (19), Афганистан (17), Хойд Солонгос (15), Япон (15), Йемен (13), Индонез (10), Ливи (8), Бангладеш (5), Беларусь (4), Египет (2), Малайз (1), Монгол (1), Арабын Нэгдсэн Эмират (1), Бахрейн (1), Бостван (1), Сингапур (1), Гэгээн Киттс ба Невис (1) байна. Энэ нь нийт дүнгээр авч үзвэл 2008 онд 52 оронд 8864 хүнд энэ ялыг оногдуулж, 25 оронд 2390 хүнд уг ялыг гүйцэтгэжээ. Ялын гүйцэтгэлд толгойг нь авах, цахилгаанаар цохиулах, дүүжлэх, хортой тариа хийх, буудах болон чулуудан хороох зэрэг аргыг хэрэглэжээ.

Эмнести Интернэшнлийн судалгаанаас үзэхэд сүүлийн таван жилийн туршид цаазаар авах ял гүйцэтгэсэн Хятад, Бангладеш, Беларус, Индонез, Иран, Япон, Хойд Солонгос, Пакистан, Саудын Араб, Сингапур, Вьетнам, Йемен, АНУ зэрэг 13 орон байна. Мөн өмнөх жилүүдийн адил 2008 онд хамгийн олон цаазаар авах ял гүйцэтгэсэн 5 орны тоонд Хятад, Иран, Саудын Араб, Пакистан, АНУ оржээ.

Цаазаар авах ялын гүйцэтгэлийг бүс нутгийн байдлаар авч үзвэл:

2008 онд нийт бүртгэгдсэн цаазаар авах ялын гүйцэтгэлийн 1,838 (76%) –ыг Ази тивийн

⁸³ Албани, Андorra, Австри, Белги, Босни Герцеговин, Болгар, Хорват, Кипр, Чех, Дани, Эстони, Финланд, Франц, Гүрж, Герман, Грек, Унгар, Исланд, Ирланд, Лихтенштейн, Литва, Люксембург, Македони, Мальта, Молдав, Монако, Монтенегро, Голланд, Норвеги, Португаль, Румын, Сан Марино, Серб (Косовог оролцуулан), Словак, Словени, Швед, Швейцар, Турк, Украйин, Их Британи

орнууд эзэлж байна. 16 оронд Хятад (7003), Пакистан (236), Бангладеш (185), Афганистан (131), Энэтхэг (70), Вьетнам (59), Япон (27), Малайз (22), Индонез (10), Тайван (8), Сингапур (5), Тайланд (3), Хойд Солонос (+), Өмнөд Солонгос (2), Шри Ланк (2), Лаос (2) нийт 7767 хүнд энэ ял оноосноос 11 оронд Хятад (1718), Пакистан (36), Вьетнам (19), Афганистан (17), Хойд Солонгос (15), Япон (15), Индонез (10), Бангладеш (5), Монгол (1), Малайз (1), Сингапур (1) нийт 1838 цаазаар авах ял гүйцэтгэжээ.

Хятадад ялын дээд хэмжээ авч байгаа хүмүүс нь шударга шүүхээр шүүлгэж чадахгүй байх, өмгөөлөгчтэй холбоо тогтоож чадахгүй байх, гэм буруугүй гэдэгт нь үл итгэх, шүүх үйл ажиллагаанд улс төрийн оролцоо их, эрүү шүүлт тулгаж авсан нотлох баримтыг хүлээн зөвшөөрүүлэх зэрэг алдаа, дутагдлууд гарсаар байгааг судалгаанд тэмдэглэсэн байна. Хятадын Хууль зүйн яам болон Ардын дээд шүүх хамтран цаазаар авахуулах хэрэгт оролцох өмгөөлөгчдийн үүргийг тодорхойлсон хуулийн тайлбарыг 2008 оны 5 дугаар сард гаргаснаар шүүхийн байгууллага болон засгийн газрын хяналтад байдаг өмгөөлөгчдийн холбоонд цаазаар авах ялтай хэргүүдэд удирдамжаар хангаж хөндлөнгөөс оролцох эрх олгожээ.

Энэтхэгт цаазаар авах ялын хэрэгт мөрдөн байцаах, шүүх, ял оноох болон давж заалдах бүх шатанд дур зоргоороо, дүрэм журмыг үл даган, хууль дүрмийг зөрчих, түүнчлэн цаазаар авах ялыг ихэвчлэн үндэсний цөөнх, ядуучууд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй эмзэг бүлгийнхэнд түлхүү хэрэглэж байгааг судлан тогтоожээ. Харин 2008 онд Энэтхэгт нэг ч цаазаар авах ялыг гүйцэтгээгүй боловч 70 гаруй хүнд цаазаар авах ял оноосон байна.

2008 онд цаазаар авах ял гүйцэтгэсэн бүс нутгуудын хоёрдугаарт Ойрхи Дорнод болон Хойд Африкийн улс орнууд (21%) оржээ. Энэ бүс нутгийн Ирак (285), Алжир (200), Египет (87), Иордан (14), Сири (7), Кувейт (6), Баруун Сахар (4), Иран, Саудын Араб зэрэг 10 оронд нийт 609 хүнд цаазаар авах ял оноосноос Иран (346), Саудын Араб (102), Ирак (34), Йемен (13), Ливи (8), Египет (2), Бахрайн (1), Сир (1), Арабын Нэгдсэн Эмират (1) зэрэг 9 оронд нийт 508 цаазаар авах ял гүйцэтгэжээ. Түүнчлэн зарим оронд чулуугаар шидэж алах, дүүжлэх, олон нийтийн өмнө толгойг нь авах зэрэг хамгийн харгис, хүнлэг бус аргуудыг нийт 346 хүн цаазлахад хэрэглэснийг тогтоожээ.

Мөн энэ бүс нутгийн зарим орны хувьд насанд хүрээгүй хүн болон эмэгтэйчүүдийг цаазлах, мөн шударга бус шүүхээр шүүгдэх, Африк, Азиас ирсэн ядуучууд, цагаач иргэдэд орчуулга, өмгөөллийн үйл ажиллагаа авах эрхийг нь үл хүндэтгэх зэрэг зөрчил, доголдол нийтлэг байгаа ажээ.

2008 онд Америкт нийт 38 цаазаар авах ял гүйцэтгэсний 37-г нь АНУ, 1-ийг нь ихэр арал болох Гэгээн Киттс ба Невист тус тус гүйцэтгэжээ. 2008 онд Америк тивийн 6 оронд нийт 125 цаазаар явах ял оноосноос: АНУ (111), Тринидад Тобаго(10), Багамын арлууд(1), Гэгээн Киттс ба Невист (1), Гэгээн Винсент ба Гренадс (1) ба Ямайка(1) тус тус байна.

АНУ цаазаар авах ялаас ангижрах чиг хандлага руу шилжиж байгаа хэдий ч 2008 оны байдлаар Америк тивд цаазаар авах ялыг гүйцэтгэсээр байгаа цорын ганц орон нь байсаар байна. 1995 оноос хойш энэ ялыг гүйцэтгэсэн жилүүдтэй харьцуулахад 2008 онд АНУ-д цаазаар авах ялын гүйцэтгэл буурчээ. Мөн АНУ дахь цаазаар авах ялыг дарангуйлал, ялгаварлан гадуурхал, шүүхийн алдаатай багагүй холбоотой байдаг хэмээн хүний эрхийн талаарх тайлан илтгэлүүдэд тэмдэглэжээ. Тухайлбал, 2008 онд 4 эрэгтэй гэм буруугүй нь тогтоогдож цаазаар авахуулах ялаас чөлөөлөгдсөн бөгөөд ингэснээр 1975 оноос хойш цагаадсан хүний тоо 120 болсон байна.⁸⁴

⁸⁴ Цаазаар авах ял ба гүйцэтгэл, 2008 он. <http://www.ya.com/penademuerte/listapaises.htm>

Латин Америкийн Улс орнуудын хувьд:

- Цаазаар авах ялыг бүх төрлийн гэмт хэргүүдэд халсан 12 орон (Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс, Коста Рика, Эквадор, Мексик, Никарагуа, Панам, Парагвай, Уругвай, Венесуэл, Гондурас, Колумб)
- Дайны байдал зэрэг тусгай нөхцөл байдлаас бусад үед Цаазаар авах ялыг халсан 5 орон (Бразил, Боливи, Чили, Сальвадор, Перу)
- Цаазаар авах ял хэрэглэдэг 2 орон (Куба, Доминикан) тус тус байна.

Латин Америкийн улс орнуудын тухайд цаазаар авах ялын талаарх зохицуулалтыг гол төлөв Үндсэн хуулиараа зохицуулсан байна. Тухайлбал, Аргентин Улс Үндсэн хуулийн 18 дугаар зүйлдээ “Цаазаар авах ялыг бүх төрлийн гэмт хэрэгт бүр мөсөн халсан” гэж заасан байхад Венесуэл Улсын Үндсэн хуулийн 43 дүгээр зүйлд “Хүний амьд явах эрх халдашгүй дархан байна. Аливаа нэгэн хуулиар эсхүл, төрийн байгууллага болон албан тушаалтан цаазаар авах ялыг тогтоон хэрэгжүүлэхгүй” гэж заажээ. Тэгвэл цаазаар авах ял хэрэглэдэг Куба Улс нь Үндсэн хууль болон Эрүүгийн хуулиндаа “Хуульд заасан зөвхөн онц хүнд гэмт хэрэгт ялын дээд хэмжээг онооно. Уг ялыг эмэгтэйчүүд болон 20 нас хүрээгүй хэрэгтэнд оноохгүй” гэж заажээ. Куба нь 2000 онд цаазаар авах ялд мориторум тогтоосон хэдий ч 2003 онд буцаан хэрэглэсэн байна. Кубад цаазаар авах ялын талаар гаргасан албан ёсны статистик тоо баримт олдохгүй боловч цаазаар авах ял авсан бараг бүх хоригдлуудын ялыг хөнгөлсөн тухай Хүний эрхийн байгууллагуудын зарим мэдээлэлд дурьдагджээ⁸⁵.

Доминикан Улсын Эрүүгийн хуулийн 64 дүгээр зүйлд “Ялын дээд хэмжээ авсан хоригдол нь Ерөнхийлөгч гүйцэтгэл товлон хүртэл тусгай хамгаалалтанд байж зөвхөн тодорхой хэсэг хүн уулзах эрхтэй. Гүйцэтгэлийн үед хорих газрын албаны хүмүүс болон хоригдолын гэр бүлийнхэн байлцана” гэж заажээ.

Карибд гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэж байгаагаас үүдэн цаазаар авах ял дахин хэрэглэж эхлэхийг уриалсан, Ямаикт хууль тогтоох 2 танхим хоёулаа цаазаар авах ялыг хэвээр үлдээхийг дэмжсэн, Аргентин болон Барбудад хохирогч үхсэн ч, үхээгүй ч галт зэвсэг оролцсон гэмт хэрэгт цаазаар авах ял оноох хууль санаачилсан, Гайаны Засгийн газар далайн дээрэмд цаазаар авах ял оноохыг зөвшөөрсөн, Тринидад Тобаго, Гэгээн Винсент ба Гренадинс дүүжлэх ялыг дахин сэргээхийг дэмжсэн зэрэг нь цаазаар авах ялыг халах талаар энэ бүс нутгийн улс орны санаачилга хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Африкийн 19 оронд нийт 362 цаазаар авах ял оноосноос: Уганда (114), Судан (60), Ардчилсан Бүгд Найрамдах Конго (50), Нигери (40), Этиоп (39), Малти (15), Чад (12), Мавритан (8), Ботсвани (4), Гана (3), Гаяана (3), Сьерра-Леоне (3), Гамби (2), Буркина Фасо (1), Бурунди (1), Нигер (1), Кени, Мадагаскар, Танзани-д тус тус бүртгэгджээ. Харин Баруун Сахарын Африкт Ботсвани, Суданд тус тус нэг цаазаар авах ялыг гүйцэтгэжээ. 2008 онд цаазаар авах ялыг дахин хэрэглэж эхэлсэн ганц орон нь Либер байна.

Нигерит цаазаар авахуулахаар хүлээгдэж байгаа хэрэгтний тоо 735 болж байгаа бөгөөд тэдний 11 нь эмэгтэй байна. Хэдэн зуун хүн шударга шүүхээр шүүлгэж чадаагүй бөгөөд бараг 140 хүн цаазаар авахуулах ял сонсоод 10-20 жил болжээ. Тэдний 40 нь хэрэг үйлдэх үедээ насанд хүрээгүй хүүхэд байжээ. 2008 оны 7 дугаар сард дээрэм ба галт зэвсгийн Актаар цаазаар авах ял оноох эрхийг халж, бүх насаар нь хорих ял болгох хуулийн төслийг Төлөөлөгчдийн танхим батлаагүй аж.

Европ нь цаазаар авах ялыг халах хандлагыг ганцаараа тууштай барьж чадсан бүс

⁸⁵ Цаазаар авах ял ба гүйцэтгэл. 2008 он. <http://www.worldcoalition.org>

нутаг юм. ОХУ цаазаар авах оноох, гүйцэтгэхээ зогсоогоод арав гаруй жил болж байгаа боловч цаазаар авах ял хуулийн заалтанд нь хүчинтэй хэвээр байсаар байна. 2008 онд 4 хүнийг цаазаар авч, нэг хүнд цаазын ял оноосон Беларусыг эс тооцвол Европ нь дэлхий дээрх цорын ганц цаазаар авах ялгүй бүс нутаг юм. Беларусь нь Европт болон хуучин Зөвлөлт Холбоот Улс дахь цаазаар авах ял гүйцэтгэж байгаа хамгийн сүүлчийн орон юм. Беларусьд цаазаар авах ялын тоо баримтын талаар мэдээлэл нууц байгаа боловч 1991 онд Беларусь тусгаар тогтносноос хойш дор хаяж 400 хүн цаазаар авахуулсан хэмээн Эмнести Интернэшнл үзжээ.

Төв Азид цаазаар авах ялыг халах томоохон алхмууд гарсаар байна. Тухайлбал, Казахстан, Кыргызстан, Тажикстан, Туркменистан, Узбекистан нь 1991 онд тусгаар тогтнохдоо цаазаар авах ялаа хэвээр үлдээсэн боловч 2008 оны 9 дүгээр сард Казахстан, Кыргызстан, Туркменистан, Узбекистан цаазаар авах ялыг бүрэн халсан бөгөөд Тажикстан гүйцэтгэлээ түр зогсоогоод байна.

Цаазаар явах ялын байдал дэлхий нийтэд хэдийгээр иймэрхүү дүр зурагтай байгаа хэдий боловч “цаазаар авах ял нь хүний эрхийг хүндэтгэн сахиулахад нийцэхгүй байна” хэмээн үзэж уг ялыг хуулиар болон практикт хэрэглэхээс түдгэлзээд байгаа улс орнуудын тоо сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэх хандлагатай болж байна. 2008 онд энэ ялыг хэвээр хадгалан хэрэглэж байгаа орнуудын тоо ч мөн адил буурав. Узбекистан болон Аргентин цаазаар авах ялыг бүх хэргүүдэд халжээ. Бурунди, Мали болон Того зэрэг орнуудад цаазаар авах ялыг халахад чиглэсэн шинэчлэл боловсруулалтын шатандаа явж байна. Ливаны Хууль Зүйн сайд нь цаазаар авах ялыг халах хуулийн төслийг өргөн мэдүүлэв.

Алжирт сөрөг хүчний бүлэг Хүний эрхийн түгээмэл Тунхаглалын 60 жилийн ойг тохиолдуулан цаазаар авах ялыг халах тухай хуулийн төслийг парламентад өргөн барьжээ. Вьетнам зэрэг хэд хэдэн орон цаазаар авах ялын хүрээг багасгах талаар тодорхой арга хэмжээ авч буй. Вьетнамын Эрүүгийн хуулиас 17 хэрэгт цаазаар авах ял оноох зүйл заалтыг хасах саналыг хэдийгээр Үндэсний Ассамблей нь дэмжээгүй боловч энэ нь цаазаар авах ялыг халах чиглэлд хийсэн анхны томоохон алхам байсан бөгөөд хэд хэдэн ялыг хорих ял болгон хөнгөлөөд байна.

Гурав. Монгол Улсын хууль тогтоомж дахь ялын дээд хэмжээ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арванзургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дүгээр заалтад “амьд явах эрхтэй. Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэний учир шүүхийн хүчин төгөлдөр тогтоолоор ялын дээд хэмжээ оногдуулснаас бусад тохиолдолд хүний амь нас бусниулахыг хатуу хориглоно,” гэж заасан бөгөөд ялын дээд хэмжээг Эрүүгийн хуульд заасан байх үндсэн шаардлага тавигдаж байна. Үндсэн хуулийн заалт нь ялын дээд хэмжээг тогтоосон Үндсэн хуулийн эрх зүйн үндэслэл болох бөгөөд уг заалтын дагуу ялын дээд хэмжээг оногдуулах нь нэлээд хэдэн шалгууртай байна. Эдгээрийн тоймлон жагсаавал:

- Эрүүгийн хуульд заасан онц хүнд гэмт хэрэг байх,
- Эрүүгийн хуульд заасан тухайн онц хүнд гэмт хэргийг үйлдсэн байх,
- Уг үйлдлийг шүүхээс тогтоосон хүчин төгөлдөр тогтоол байх,
- Шүүхийн уг тогтоол нь ялын дээд хэмжээг оногдуулсан байх гэх зэрэг шалгууртай байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлд гэмт хэргийг хөнгөн, хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэж ялын хэмжээгээр нь ангилсан бөгөөд мөн зүйлийн 5 дахь заалтад онц хүнд гэмт хэргийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид арван жилээс дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, онцгой тохиолдолд хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу цаазаар авах ял шийтгэхээр заасан гэмт хэрэг гэж тодорхойлсон байна.

Эрүүгийн хуулийн 46 дугаар зүйлд ялыг торгох, тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, эд хөрөнгө хураах, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, хорих, цаазаар авах гэсэн 7 төрөлд хуваасан байдаг. Торгох, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, хорих, цаазаар авах ялыг үндсэн ялын чанартай хэрэглэхийг Эрүүгийн хуулийн 46 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан байдаг.

Эрүүгийн хуулийн 53 дугаар зүйлд ялын дээд хэмжээ болох цаазаар авах ялын талаар зохицуулсан байна. “Зөвхөн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд цаазаар авах ял оногдуулж болох бөгөөд уг ялыг буудаж гүйцэтгэнэ” гэж Эрүүгийн хуульд тусгайлан зохицуулсан байна. /Эрүүгийн хуулийн 53.1, 53.2/

Эрүүгийн хуульд хэдийгээр цаазаар авах ял оногдуулахаар заасан боловч цаазаар авах ял шийтгүүлсэн этгээдэд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид хандаж уучлал хүсэх, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч цаазаар авах ял шийтгүүлсэн этгээдийн амийг уучлах зэрэг уг ялаас хэтрүүлэн өөр ялаар солих боломжийг өгч хүний амьд явах эрхийг хангахад чиглэсэн зохицуулалтыг хуульд заасан байна. /Эрүүгийн хуулийн 53.3/

Түүнчлэн цаазаар авах ялыг зөвхөн насан хүрсэн 60-аас доош насны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн эрэгтэй хүнд оногдуулж болох бөгөөд уг хэргийг насанд хүрээгүй этгээд, эмэгтэйчүүд, жараас дээш насны эрэгтэйчүүдэд үйлдсэн тохиолдолд цаазаар авах ял оногдуулж болохгүйг Эрүүгийн хуулийн 54 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэг заасан байна.

Онц хүнд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн буюу завдсан этгээдэд арван таван жилээс дээш хугацаагаар хорих буюу цаазаар авах ял оногдуулахгүйг Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан байна. Эрүүгийн хариуцлагад татах хугацаа өнгөрсөн тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид зааснаар цаазаар авах ял шийтгүүлж болох гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хөөн хэлэлцэх хугацаа хэрэглэх эсэхийг шүүх шийдвэрлэнэ. Хэрэв шүүх тухайн этгээдэд хөөн хэлэлцэх хугацаа хэрэглэх боломжгүй гэсэн дүгнэлтэд хүрвэл цаазаар авах ял оногдуулж болохгүй гэж заасан байна /Эрүүгийн хуулийн 72.4/ Цаазаар авах ял шийтгүүлж уучлагдсан, онц аюултай гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон этгээдэд ял эдлэх хугацаанаас нь өмнө тэнсэн суллах журмыг хэрэглэхгүй болохыг Эрүүгийн хуулийн 74 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан байна.

Эрүүгийн хуулийн 76 дугаар зүйлд Шийтгэх тогтоол биелүүлэх хугацаа өнгөрсөн тохиолдолд буй цаазаар авах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг арван таван жил өнгөртөл биелүүлээгүй бол хөөн хэлэлцэх хугацаа хэрэглэх эсэхийг шүүх шийдвэрлэнэ. Хэрэв шүүх хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрэглэх боломжгүй гэсэн дүгнэлтэд хүрвэл тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулсан цаазаар авах ялыг гүйцэтгэхгүй бөгөөд уг ялын оронд хорих ял оногдуулахаар заасан байна.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид цаазаар авах ялыг төр, нийгмийн зүтгэлтний амь биед халдах, хорлон сүйтгэх, хүнийг санаатай алах, хүчиндэх, зандалчлах, терроризм, төрлөөр устгах гэсэн 7 хэрэгт зүйлчлэн оруулсан байна. Үүнд:

ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ

81 дүгээр зүйл. Төр, нийгмийн зүтгэлтний амь биед халдах

- 81.1. Улс төрийн үйл ажиллагаанд нь саад учруулах, Монгол Улсын засаг төрийг бусниулан доройтуулах зорилгоор улс төр, олон нийтийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан төр, нийгмийн зүтгэлтний бие махбодид хүнд гэмтэл учруулсан бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
- 81.2. Энэ хуулийн 81.1-д заасан зорилгоор төр, нийгмийн зүтгэлтнийг алсан бол арван таваас дээш хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах**

ял шийтгэнэ.

84 дүгээр зүйл. Хорлон сүйтгэх

- 84.1.Монгол Улсын эдийн засгийн хүчин чадлыг сулруулан доройтуулах зорилгоор үйлдвэр, байгууламж, зам харилцаа, холбооны хэрэгсэл, бусад эд хөрөнгийг тэслэх, дэлбэлэх, галдан шатаах болон бусад аргаар хорлон сүйтгэх ажиллагаа явуулсан, хүн, мал, ургамлын гоц халдварт өвчин тараасан, олон хүнийг хордуулсан, түүнчлэн хүн, мал, амьтныг үй олноор нь устгасан бол арван зургаагаас хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

ХҮНИЙ АМЬ БИЕ, ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ

91 дүгээр зүйл. Хүнийг санаатай алах

- 91.1.Энэ хуулийн 91.2-т заасан хүндрүүлэх нөхцөл байдалгүйгээр хүнийг санаатай алсан бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
- 91.2.17.албаны үйл ажиллагаа буюу олон нийтийн үүргээ биелүүлж байгаатай нь холбогдуулан хүнийг өөрийг нь буюу түүний ойрын төрөл, садангийн хүнийг алсан бол арван таваас дээш хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

126 дугаар зүйл. Хүчиндэх

- 126.1.Хохирогчид хүч хэрэглэж буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, эсхүл бусдын биеэ хамгаалж чадахгүй байдлыг далимдуулан хурьцал үйлдсэн бол таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
- 126.3.Энэ хэргийг онц аюултай гэмт хэрэгтэн, зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, уг хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан, эсхүл бага насны, өөрөөр хэлбэл арван дөрвөн насанд хүрээгүй хүүхдийг хүчиндсэн бол арван таваас дээш хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

НИЙГМИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ

177 дугаар зүйл. Зандалчлах

- 177.1.Эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас тодорхой шийдвэр гаргуулах буюу гаргахаас татгалзуулахад шууд буюу шууд бус нөлөөлөх зорилгоор, олон нийтэд айдас төрүүлэхэд чиглэсэн нийтэд аюултай хүч хэрэглэсэн буюу хэрэглэхээр заналхийлсэн бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
- 177.2.Энэ хэргийг онц аюултай гэмт хэрэгтэн, зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол хориос дээш хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

Тайлбар: Зандалчлах гэмт хэрэгт бэлтгэхэд идэвхтэй оролцсон боловч гэмт үйлдэл эхлэхээс өмнө эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд мэдэгдсэн, эсхүл энэ үйлдлийг таслан зогсооход идэвхтэй оролцсон бөгөөд түүний үйлдэлд өөр гэмт хэргийн шинжгүй бол эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлж болно.

178¹ дүгээр зүйл. Терроризм

- 178¹.1.Хууль бус зэвсэгт бүлэглэл, террорист этгээд өөрийн улс төр, шашин, үзэл суртлын зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд нийгмийг, эсхүл түүний тодорхой хэсгийг айдаст автуулахаар иргэдийн амь нас, эрүүл мэндийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн, хүчирхийлэхээр заналхийлсэн, энэхүү үйлдлээрээ гоц халдварт өвчин, гал түймэр

болон гамшгийн нөхцөлийг бүрдүүлсэн бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

- 178¹.2.Энэ хэргийг онц аюултай гэмт хэрэгтэн, зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол хориос дээш хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

ХҮН ТӨРӨЛХТӨНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ЭНХТАЙВНЫ ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРЭГ

302 дугаар зүйл. Төрлөөр устгах

- 302.1. Үндэс, угсаа, арьсны өнгө болон хүн ам, шашны тодорхой бүлгийг устгах зорилгоор хүнийг алсан, бие махбодид нь хүнд гэмтэл учруулсан, төрөлтийг хүчээр зогсоосон, хүүхдийг нь бусад бүлэгт шилжүүлсэн, албадан зайлуулсан, эсхүл амьдралын өөр нөхцөл бий болгох замаар тэднийг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн устаж үгүй болоход хүргэсэн, хүчээр сураггүй алга болгосон бол хориос хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл **цаазаар авах** ял шийтгэнэ.

Тайлбар:

- Монгол Улс түүхэндээ хэсэгхэн хугацаанд цаазаар авах ялыг халсан байна. Энэ нь БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1953 оны 8 дугаар сарын 5-ны өдрийн “Алах ялыг өөрчлөх тухай” 93 дугаар зарлигт “БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдээс энх тайван цаг үед алах ялыг хойшид хэрэглэхийн хэрэггүй гэж үзнэ” заажээ. Энэ зарлигаар БНМАУ-д дагаж шийтгүүлж байгаа хуулиудаар тогтоосон алах ялыг хэрэглэхгүй болгож, зөвхөн эх орноос урвагчид, тагнуулчид, хорлон сүйтгэгч нарт хэрэглэж байхаар тогтоосон билээ. Харамсалтай нь цаазаар авах ялыг хүчингүй болгосон энэ заалт дөнгөж 10 орчим сар хэрэгжиж, БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1954 оны 67 дугаар зарлигаар хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар бусдыг санаатай алсан гэмт хэрэгт буудан алах ял хэрэглэж байхаар тогтоожээ.⁸⁶

Дөрөв. Цаазар авах ялын талаарх олон нийтийн санаа бодол

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц. Элбэгдорж 2010 оны 1 дүгээр сарын 15 -нд Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанд Монгол Улсад цаазаар авах ялыг хэрэгжүүлэхийг түр хугацаагаар түдгэлзүүлэн татгалзах санал гаргаж үг хэлсэнтэй холбогдуулан энэхүү ялын талаар олон нийт санаа бодлоо илүү их илэрхийлэх болсон. Тиймээс энэ хугацаанаас хойш өдөр тутмын зарим сонинд гарсан нийтлэлд цаазаар авах ялыг халах асуудлаарх олон нийтийн санаа бодол, байр суурийг нэгтгэн үзэв. Түүвэр хийж авсан 23 нийтлэлд үзэл бодлоо илэрхийлсэн улс төрч 4, хүний эрхийг хамгаалахын төлөө ажилладаг ТББ-ын ажилтан 2, хууль, хяналтын байгууллагын ажилтан 8, иргэд 7, сэтгүүлч 3 байна. Эдгээрээс зарим гол санааг хураангуйлан авч үзвэл:

- Ардчилсан, хүмүүнлэг нийгэмд гэмт хэрэг хийсэн хэмээн бусдыг цаазаар авах нь дэндүү харгислал гэдгийг Ерөнхийлөгчийн гаргасан энэхүү санаачилга олон нийтэд төдийгүй бусад улс гүрэнд ч харууллаа.
- Цаазаар авах ялыг хэрэглэж байгаа орнуудын чиг хандлагаас харахад уг ялын хэрэглээг зөвтгөхдөө ихэвчлэн онц ноцтой гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх эсхүл, олон нийтийн сэтгэл зүй бэлтгэгдээгүй гэсэн шалтаг хэлдэг. Гэвч энэ нь зөв шийдвэр болохын нотолгоо болж чадаагүй.
- Цаазаар авах ял нь хүний амьд явах эрхийг зөрчиж байгаа хүнлэг бус ял

⁸⁶ Хүний амьд явах эрх ба цаазаар авах ял. Монголын Эмнести интернешнл, 2006;

шийтгэл, төрийн харгислал юм.

- Ардчилсан нийгмийн нэг зарчим нь төрийн эрх ард түмний мэдэлд байдаг. Монгол Улсад ч мөн адил үүнийг Үндсэн хуулиараа баталгаажуулсан. Тиймээс хүн өөртөө байхгүй эрхийг төр засагт шилжүүлж болохгүй.
- Цаазаар авах ялаас түдгэлзэхэд эрүүгийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөөс илүү нийгмийн уур амьёгал эрүүлжиж, гэгээрнэ.
- Амийг нь хөнөөхөөс илүү ялыг нь үүрүүлж хорих, учруулсан хохирлыг нь төлүүлж, барагдуулах нь шудрага ёсонд илүү нийцнэ.
- Цаазаар авах ялыг бүх насаар нь хорих ялаар солих нь гэмт хэрэгтэнд гэмшил төрүүлж, хийсэн бузар үйлдэлдээ харамсах, гашуудах, ухаарч, ойлгох боломжийг олгох магадлалтай.
- Цаазаар авах ялыг халас, эсэхээ иргэдийнхээ санал асуулгаар, ялангуяа хохирогчдын ар гэрийнхнийх нь саналыг харгалзаж байж шийдэх ёстой.
- Цаазаар авсан гүйцэтгэлийн зарим мэдээг ил болгож, цааз тойрсон эргэлзээ, тээнэглээг арилгах ёстой. Мөн цогцсыг хүний ёсоор хөдөөлүүлэх эрхийг төрөл төрөгсдөд нь олгох нь зүйтэй.
- Цаазын ялаас амийг нь хэлтрүүлэх нь арга зам биш, гэмт хэрэг үйлдэгдэх болсон учир шалтгаантай биш, үр дагавартай нь тэмцэж байгаа хэрэг. Харин нийгмээ бүхэлд нь хүмүүнлэг, хүний эрхийг дээдэлдэг байлгахын тулд гэмт хэрэг үйлдсэн хойно нь бус, гэмт хэрэг гарахаас өмнө нь тэрхүү хөрс, дэвсгэрийг нь арилгах, ядуурал, гуйланчлал, ажилгүйдэл, архидалт, боловсролын болоод ёс суртахууны хоцрогдол, доголдлыг арилгаж, хүн шиг амьдарч болох нөхцлийг нь бүрдүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй юм.
- Цаазаар авах ялыг халах нь ардчилсан, хүмүүнлэг талдаа зөв зүйтэй алхам боловч Монгол Улсын иргэний амьд явах, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрах хуулиар олгосон эрхийг хөсөрдүүлнэ.
- Эрүүгийн нөхцөл байдал хүнд байгаа үед захиалгат аллага нэмэгдэх аюул дагуулж болзошгүй.
- Цаазаар авах ялыг хамгийн их эрсдэл дагуулсан ялын хувьд гэм буруу нь нотлох баримтаар хөдөлбөргүй тогтоогдсон тохиолдолд гагцхүү шүүх оногдуулах, хүний хувь заяа нэгэнт эцэслэн шийдвэрлэгдсэн онцгой нөхцөл байдал үүсдэг учраас туйлын хянамгай хэрэглэх хэрэгтэй.
- Цаазаар авах ял оногдуулах хэргийн тоог цөөрүүлэх, хэтдээ ялын төрлөөс хасах чиглэл баримтлахыг УИХ 2003 онд Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийг батлахдаа төрийн бодлогын хэмжээнд тодорхойлсон. Тиймээс цаазаар авах ялыг устгах нь зөв бөгөөд дэлхий нийтээрээ энэ ялаас татгалзаж байгаа чиг хандлагаас Монгол Улс ангид байх учиргүй.
- Цаазаар авах ялыг халах хэд хэдэн арга зам байна. Нэгд, санаачилга гаргаад хууль баталж, хуулиар шууд халах арга. Хоёр дахь арга зам нь ард түмнээс санал авч болно. Гуравт цаазлах ял оногдуулахаа багасгаж болно.
- Энэ ялаар шийтгэх, түүнийг гүйцэтгэхтэй холбоотой бүхий л харилцааг зөвхөн хуулиар зохицуулж байгаа. Иймд Монгол Улсын Үндсэн хуулиас эхлээд Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, Гүйцэтгэх ажлын тухай, Төрийн нууцын тухай гэх мэт олон хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар цогц байдлаар шийдвэрлэх шаардлагатай.

* * *

Хавсралт 1.

Цаазаар авах ялыг халсан болон хэрэглэж байгаа орнууд
(2008 оны 12 дугаар сарын 31-ний байдлаар)

1. Бүх төрлийн гэмт хэрэгт халсан орнууд: (нийт 92 орон, улсын ард энэ ялыг халсан оныг оруулав)

Албани 2007, Андorra 1990, Ангол 1992, Аргентин 2008, Армени 2003, Австрали 1985, Австри 1968, Азербайжан 1998, Белги 1996, Бутан 2004, Босни Герцеговин 2001, Болгар 1998, Камбож 1989, Канад 1998, Кабо Верде 1981, Колумб 1910, Күүкийн арлууд 2007, Косто Рика 1877, Кот д'Ивуар 2000, Хорват 1990, Кипр 2002, Чех 1990, Дани 1978, Джибути 1995, БНДоминикан Улс 1966, Эквадор 1906, Эстони 1998, Финланд 1972, Франц 1981, Гүрж 1997, Герман 1987, Грек 2004, Гвиней-Бисау 1993, Гайти 1987, Гондурас 1956, Унгар 1990, Исланд 1928, Ирланд 1990, Итали 1994, Лихтенштейн 1987, Литва 1998, Люксембург 1979, Македони 1991, Мальт 2000, Мексик 2005, Молдав 1995, Монако 1962, Монтенегро 2002, Мозамбик 1990, Намиби 1990, Непал 1997, Голланд 1982, Шинэ Зеланд 1989, Никарагуа 1979, Норвеги 1979, Панам 1922, Парагвай 1992, Филиппин 2006, Польш 1997, Португаль 1976, Румын 1989, Руанда 2007, Самоа 2004, Сан Марино 1865, Сан-Томе ба Принсипи 1990, Сенегал 2004, Серб (Косовог оролцуулан) 2002, Сэйчэллийн арлууд 1993, Словак 1990, Словени 1989, Өмнөд Африк 1997, Испани 1995, Швед 1972, Швейцари 1992, Зүүн Тимор 1999, Турк 2004, Туркмен 1999, Украин 1999, Их Британи 1998, Уругвай 1907, Узбекистан 2008, Венесуэл 1863.

2. Ердийн гэмт хэрэгт халсан орнууд: (10)

Боливи 1997, Бразил 1979, Чили 2001, Сальвадор 1983, Фижи 1979, Израил 1954, Казахстан 2007, Кыргызстан 2007, Латви 1999, Перу 1979.

3. Практикт халсан орнууд: (36 орон, хамгийн сүүлд гүйцэтгэл явуулсан он)

Алжир 1993, Бенин 1987, Бруней 1957, Буркино Фасо 1988, Камерун 1997, Төв Африкийн БНУ 1981, Конго 1982, Эритрей 1989, Габон 1981, Гамби 1981, Гренад 1978, Кени 1987, Лаос 1989, Либери 2000, Мадгаскар 1958, Малави 1992, Мальдивийн арлууд 1952, Мали 1980, Мавритани 1987, Марокко 1993, Мьянмар 1980, Нигер 1976, Папуа-Шинэ Гвиней 1950, ОХУ 1999, Өмнөд Солонгос 1997, Шри ланк 1976, Швейцари 1983, Суринам 1982, Тажикистан 2004, Танзани 1995, Того 1978, Тонга 1982, Тунис 1991, Замби 1997.

4. Цаазаар авах ял хэрэглэж байгаа орнууд: (59)

Афганистан, Антигуа ба Барбуда, Бахрейн, Багамын арлууд, Бангладеш, Барбадос, Беларусь, Белиз, Бостван, Бурунди, Чад, Хятад, Коморын арлууд, Куба, Конго, Доминика, Египет, Экваторын Гвиней, Этиоп, Гватемал, Гвиней, Гана, Энэтхэг, Индонез, Иран, Ирак, Ямайка, Япон, Йордан, Кувейт, Ливан, Лесото, Ливи, Малайз, Монгол, Нигер, Хойд Солонгос, Оман, Пакистан, Палестин, Катар, Сент-Киттс ба Невис, Сент Люсия, Сент-Винсент ба Гренадин, Саудын Араб, Сьерра-Леоне, Сингапур, Сомали, Судан, Сири, Тайвань, Тайланд, Тринидад ба Тобаго, Уганда, Арабын Нэгдсэн Эмират Улс, АНУ, Вьетнам, Йемен, Зимбабве.

5. 2008 онд цаазаар авах ял оноосон байдал: (51)

Хятад (7003+), Ирак (285+), Пакистан (236), Бангладеш (185+), Афганистан (131), Уганда (114), АНУ (111+), Египет (87+), Энэтхэг (70+), Судан (60), Вьетнам, (59+) Конго (50+), Нигер (40+), Этиоп (39), Япон (27), Малайз (22+), Мали (15+), Йордан (14+), Чад (12+),

Индонез(10+), Тринидад ба Тобаго(10), Тайвань(8+), Мавритани(8), Сири(7+), Кувейт(6+), Сингапур(5), Марокко, (4+) Бостван(4+), Тайланд(3+), Гана(3), Гвиней(3), Сьерра-Леоне(3), Өмнөд Солонгос(2+), Гамби(2), Лаос(2), Шри Ланка(2), Багамын арлууд(1+), Сент-Киттс ба Невис(1+), Сент-Винсент ба Гренадин(1+), Беларусь(1), Буркина Фасо(1), Бурунди(1), Ямайка(1), Нигер(1) Иран(+), Кени(+), Ливи(+), Мадагаскар(+), Хойд Солонгос(+), Саудын Араб(+), Танзани(+).

6. 2008 онд цаазаар авах ялын гүйцэтгэсэн байдал: (25)

Хятад (1718+), Иран(346+), Саудын Араб(102+), АНУ(37+), Пакистан(36+), Ирак(34+), Вьетнам(19+), Афганистан(17+), Хойд Солонгос(15+), Япон(15), Йемен(13+), Индонез(10), Ливи(8+), Бангладеш(5), Беларусь(4), Египет(2+), Малайз(1+), Монгол(1), Сингапур(1+), Судан(1+), Сири(1+), Арабын Нэгдсэн Эмират Улс(1+), Бахрейн(1), Бостван(1), Сент-Киттс ба Невис(1).

Тайлбар:

- Энэ хавсралтад байгаа тоо баримтыг Эмнести Интернэшнлийн судалгаанаас авсан ба улс орнуудын дараа “+” тэмдэг бичсэн нь тухайн оронд цаазаар авах ял оноосон ба гүйцэтгэсэн тухай тоо баримтыг хамгийн багаар илэрхийлсэнийг харуулах бөгөөд түүнээс илүү байх магадлалтай байхыг илэрхийлнэ.

***

Ашигласан материалын жагсаалт:

1. Цаазаар авах ялыг халах тухай олон улсын гэрээ хэлэлцээрийг баталсан байдал. Эмнести интернэшнл
2. Цаазаар авах ялыг халсан болон хэрэглэж байгаа орнуудын жагсаалт (2008 оны 12 дугаар сарын 31)
3. Цаазаар авах ял ба гүйцэтгэл. 2008, Эмнести интернэшнл
4. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний 2007 оны байдлын талаарх илтгэл. Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комисс, 2008 он
5. Хүний амьд явах эрх ба цаазаар явах ял. 2006 он

Сонин хэвлэлийн нийтлэл:

1. Цаазалсан хүнийхээ тоогоор Хятадаас 2.6 дахин илүү гарчээ. Шаабар. Өдрийн сонин 2010.01.06
2. УИХ –ын гишүүн Д.Загджав: Ерөнхийлөгч цаазын ялтай хүн бүрийг уучлах нь ардчилсан зарчмыг алдагдуулна. Зууны мэдээ, 2010.01.05
3. Амийг амиар солих хатуу ялыг халах нь ээ. Д.Дорждагва. Өдрийн сонин 2010.01.16
4. Цаазыг алгасах алхам, дэлхийг цочоосон шилгээлт. Г.Энхтөр, Д.Ганчимэг. Өнөөдөр, 2010.01.16
5. Цаазын ялаас татгалзах нь буюу үр дагавараас учир шалтгааныг хайхуй. Б.Сэмүүн. Ардын эрх, 2010.01.18
6. Цаазын цаана, наана... Н.Наран. Зууны мэдээ, 2010.01.19
7. Ц.Элбэгдорж та хэнийг өршөөж байгаагаа тасаалж байна уу? Н.Батжаргал. Зууны мэдээ, 2010.01.20
8. Тэнгэрийн дор төрж, хуулийн дор амьдардаг. Х.Индра. Монголын мэдээ,

2010.01.18

9. Х. Тэмүүжин: Ерөнхийлөгч цаазаар авах ялыг насаар нь хорих болгоно шүү гэдэг дохио өгсөн. Монголын мэдээ, 2010.01.19
10. Ерөнхийлөгч хүний амьд явах эрхийг баталгаажуулах эхний алхмыг хэрэгжүүлж чадлаа. Ч.Бүжин. Адрийн сонин, 2010.01.24
11. Монгол цаазаар авах ялыг халах нь зөв үү? буруу юу. Өнөөдөр, 2010.01.21
12. Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржийн дэвшүүлж буй саналд нэг санаа. С.Алимаа. Үнэн, 2010.01.21
13. Улс төрийн хүн хар гөрөөс. Д.Төмөрбаатар. Зууны мэдээ, 2010.01.26
14. Доктор И.Дашням: Цаазлах ялыг шүүх оногдуулдаг. Ерөнхийлөгч шууд шийдэхгүй шүү дээ. Зууны мэдээ, 2010.01.27
15. Ерөнхийлөгчийн санаачилгыг дэмжиж байна. Өдрийн сонин, 2010.01.30
16. Цаазын ялыг халах нь улс төрийн илтгэл тавихаас өөр. Н.Батжаргал. Зууны мэдээ, 2010.02.04
17. Цаазлуулах ялтан бүрийг судалж байж өршөөх эсэхээ шийдэх ёстой. Г.Мөнхболд. Зууны мэдээ, 2010.02.10
18. Хүний эрх зөрчсөн аллагыг бүрмөсөн халъя. Хууль зүйн Lexus төв. Өдрийн сонин, 2010.02.11
19. Цаазаар авах нь хүсэх зүйл биш ч, түүнийг халах цаг нь болоогүй. Өнөөдөр, 2010.02.23

Цахим хаяг:

- <http://www.ya.com/penademuerte/listapaises.htm>
- http://www.amnestyusa.org-abolish-annual_report
- <http://www.deathpenalty.org>
- <http://www.amnesty.mn>
- <http://www.bookrags.com>
- <http://www.saber.ula.ve/bitstream/123456789/19135/articulo8.pdf>
- <http://www.worldcoalition.org>

UIN.MN
СУДАЛГААНЫ САН